

KUŽELOVÁ, Michaela: *Kachna nebo králík? „Věda o vědě“ v Polsku a Československu 1962-1989. Disertační práce ve studijním oboru a programu *Moderní dějiny*, předložená k obhajobě na Institutu mezinárodních studií UK-FSV, Praha 2015, 284 s.*

Předložená disertační práce si klade za cíl představit a porovnat interdisciplinární a sui temporis značně ambiciózní „vědu o vědě“ (naukoznawstwo) v Polsku a Československu – její institucionalizaci, koncepty a metody ve vazbě na odlišné vědecké tradice, vědecké komunity a jejich dispozice k zahraničním transferům (s relativně podrobnou analýzou jejich konkrétních forem a kanálů) a jejich adaptaci resp. rozvíjení v „domácích“ podmínkách, konkrétně na příkladu recepce klíčového díla Thomase S. Kuhna *Struktura vědeckých revolucí* z r. 1962. Polsko a Československo autorka jistě zvolila i vzhledem ke svému dlouhodobému zájmu o polské dějiny v poválečném období, nicméně byly k tomu i další věcné důvody: obě země byly součástí sovětského bloku a v obou zemích se vládnoucí komunistické strany (KSČ, PZPR resp. PSDS) snažily – s různou mírou úspěšnosti - prosadit ideologickou dominanci marxismu-leninismu. Sledovaný časový interval 1962-1989 (kontextuálně často a logicky překračovaný) reflektuje nejenom datum prvního vydání Kuhnovy knihy či založení pražského Ústavu pro plánování vědy při ČSAV, ale i počátek víceméně svobodnějších poměrů v Československu (v Polsku ke kontinuálnímu uvolnění, právě i v akademické sféře, dochází již od r. 1956) a s nimi spojeného vědeckého diskursu, které kulminovaly reformním pokusem tzv. pražského jara 1968. Rok 1989 jako zřejmou horní časovou hranici autorka samozřejmě příliš zdůvodňovat nemusela.

Metodologie práce je založena – při primárním odmítnutí tradičního oddělení internalistických resp. externalistických přístupů k dějinám vědy – nejenom na kombinaci obojího, nýbrž i na tvůrčí adaptaci konceptu „vědeckého pole“ (*champ scientifique*) resp. konkrétnějšího „pole sociálních věd“ pro danou materii, tak jak je popsál a definoval Pierre Bourdieu, ovšem i s dalšími „poli“, které již autorka téměř nezmiňuje a až na jisté výjimky v textu nezohledňuje. Zejména při vypracování typologie obou akademických obcí (polské, československé) autorka tato pole konkretizuje a specifikuje různé druhy „kapitálu“, které jsou v příslušné „hře“ aktivní, zde zejména kapitál sociální (spjatý s mocí), kulturní (vědecké kompetence) a symbolický (vědecká autorita, uznání atd.). Ideálně-typické modely vědeckých komunit jsou samozřejmě abstrakcí, nemohou rozlišit – i při pečlivě provedených operacích bourdieovské analýzy – drobnější změny a přechody či zohlednit rozdíly mezi „centrálním“ a „regionálním“ vědeckým polem. V praxi to autorku vede (zejména ve 2. kapitole) k jejímu zaměření na „centrální“ vědecké instituce a zde fungující pracoviště zaměřená na *naukoznawstwo* resp. teorii a historii vědy („vědu o vědě“), tj. především při PAN a ČSAV/SAV. Regionální a institucionální korekci ovšem autorka provádí průběžně, zohledňuje i autory a pracoviště z regionů a univerzit („kapitálově“ ovšem často diskvalifikované), za mimořádně přínosnou lze označit její bifokální perspektivu v případě československém, kde je podrobnější analýza specifické slovenské scény – i vzhledem k málo známým domácím tradicím oboru, sahajícím až do počátku 40. let (raný Igor Hrušovský) – vskutku na místě. Výsledné schéma vědecké kultury v Polsku a Československu (viz i ilustrace v příloze 1 a 2) koresponduje s obsáhlými analýzami v 2. a částečně i ve 3. kapitole, nicméně je třeba je v detailu brát s rezervou: autorčina analýza vychází z velmi specifického, byť „inkluzivního“ oboru (se zastoupením řady dílčích subdisciplín), zejména v přírodních vědách by však úzké propojení (až překrytí) mezi „stranickou vědou“ a „akademickou vědou“ zřejmě vypadalo v Československu trochu odlišně – tudíž i příslušné grafické vyjádření vzájemných proporcí mezi stranickou, akademickou a opoziční vědou. Ostatně tyto tři pojmy je třeba chápat ideálně-typicky, četné přechody a kombinace mezi nimi byly časté, v průběhu individuálních kariér vědců bylo eventuálně možno „absolvovat“ všechny fáze stranické,

akademické či opoziční vědy, či alespoň dvě z nich (např. v 70. a 80. letech známý matematik a filozof Petr Vopěnka na stříde mezi „akademickou“ a „opoziční“ vědou, částečně to platí i o např. často zmiňovaném Zdeňku Neubauerovi). Ve 3. a 4. a především ve 4. kapitole, na konkrétním příkladu recepcí Kuhnova díla v Polsku a Československu, pak autorka aplikuje koncept kulturního transferu /transferů jako interakce mezi kulturami a společnostmi, přičemž v její práci je kladen důraz na proces recepcí, „která vedle základního modelu přijetí – odmítnutí může probíhat (a většinou probíhá) podle modelu *selekce – transformace/reinterpretace – asimilace*.“

Autorce se podařilo zpracovat obdivuhodně rozsáhlou pramennou základnu, k níž je sice možné ještě leccos doplnit, ale to na reprezentativnosti celého korpusu nic nemění. V souvislosti s pasáží o vědeckém exilu na s. 126 a jinde oponent postrádá např. klíčovou Kostlánovu studii o ČSAV a útečích do emigrace z r. 2011, která je důležitá i pro případné úvahy o transferech a recepcích mezi domovem a exilem, které jsou zatím v badatelském stínu, neboť zde více vystupuje motiv „ztráty“ a „brain-drain“ v důsledku normalizace. Podobně např. při zmínkách o trendu k tzv. expertizaci při formulaci základních společenských cílů a potřeb (viz i citaci F. Šorma na s. 47) na konci 60. let (ale ještě před r. 1968!) by bylo možné s užitekem využít příslušný článek Martina France. Autorka nevyužila možnosti více využít příloh – ty stávající jsou sice důležité, avšak bez komentáře, resp. bez odkazu na příslušné vysvětlující přílohy v textu. To je zvláště důležité u 3. přílohy, která i vysvětluje poněkud literární a zavádějící název práce („Kachna nebo králík?“), naznačující a symbolizující sdílení odlišných „paradigmat“ v Polsku a Československu, doložených zde odlišnou percepcí a recepcí téhož předmětu (zde zástupně Kuhnova díla). Podobný název by jistě byl k úvaze pro knižní vydání (až příliš ovšem evokuje jiný známý titul k dějinám vědy, a sice Francovy „Řasy, nebo knedlíky?“), u disertace by však název měl jednoznačněji vystihovat i obsah: i zvolený podtitul totiž nevystihuje skutečnou šíři zvoleného tématu.

K formálnímu a jazykovému zpracování nemá oponent připomínek, ocenit lze zejména autorčinu snahu o živý a srozumitelný jazyk u tématu, které je často velice abstraktní (a při zprostředkování diskursů, které byly kdysi historicky stabilizovány, avšak i značně „uzavřeny“, a tudíž nejsou vždy pro dnešního čtenáře srozumitelné). Nemilé jsou ovšem občasně překlady a gramatické chyby, které jistě budou v případě knižního vydání – o ně by měla autorka rozhodně usilovat! – odstraněny.

Celkový dojem z předložené práce je jednoznačně pozitivní. Autorka zvolila relevantní téma, na příkladu „vědy o vědě“ demonstrovala širší problémy a především podstatné rozdíly mezi akademickou kulturou v Polsku a Československu: zatímco v Polsku vedle sebe existovaly stranická, akademická a opoziční kultura víceméně autonomně, v Československu se první dvě prolínaly, přičemž ta první zásadně ovlivňovala druhou, a to především v normalizačním období. Tyto rozdíly vidí nejenom v diferencích mezi oběma komunistickými režimy, ale i v odlišnosti vědeckých tradic. Zatímco předválečné vědecké tradice a jejich důraz na sociální vědy resp. „humanistiku“ (v daném oboru pak především tradice varšavsko-lvovské školy) byly kontinuálně převzaty a adaptovány, v Československu byly tyto tradice – zejména mnohem silnější tradice „technokratické“ – s příslušným vulgárně-marxistickým zdůvodněním odmítnuty (to ovšem neznamená, že by se ponornou řekou nedostaly i do nových poměrů, např. v podobě zesíleného důrazu na přírodní vědy v rámci ČSAV i ve státních plánech výzkumu, kde hrály společenské vědy jen subalterní roli, z níž se (nakonec) díky porážce Pražského jara nevymanily ani v letech šedesátých.). Ve 3. kapitole autorka přesvědčivě ukázala rozdílné dispoziční vědců k zahraničním transferům, které byly v ČSSR mnohem více limitovány momentální politickou situací; limity finanční byly oběma zemím společné, v Polsku však byly kreativněji překonávány. Více mohly být popsány důležité transfery nepřímé či zprostředkované, např. cestou polských či ruských překladů západní literatury, která se k nám touto cestou „oklikou“ dostávala. Zejména pro

přírodní vědy byla např. sovětská vydání klíčová (v SSSR nebyla respektována autorská práva). Podceněno je však místo NDR v těchto transferech – navzdory ideologické strnulosti tamního režimu byly totiž východoněmecké vědecké knihovny obesílány západní literaturou poměrně reprezentativně (zejména v přírodních a technických oborech), existoval zde též institut bezplatných „Lizenzausgaben“ západních titulů pro území NDR – českoslovenští vědci z této skutečnosti samozřejmě profitovali. Autorčina zjištění nejsou převratná, vnášejí však jemnější optiku do hodnocení příslušné historické etapy a umožňují čtenáři větší předporozumění pro tehdejší aktéry, pro habitus tehdejších vědců a vědeckých týmů a samozřejmě i pro vědecké texty, které byly tehdy produkovány.

Disertační práci Michaely Kůželové jednoznačně a rád *doporučuji* k obhajobě.

V Praze 31. srpna 2015

PhDr. Miroslav Kunštát, Ph.D.,
Institut mezinárodních studií UK-FSV